

ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, УЧИНЕНОГО ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ (ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ)

GENERAL GROUNDS FOR INTERROGATION DURING THE INVESTIGATION OF LEGALIZATION (LAUNDERING) OF PROPERTY OBTAINED BY CRIMINAL MEANS, COMMITTED BY AN ORGANIZED GROUP (CRIMINAL ORGANIZATION)

Тютюнник Р.С., аспірант кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ із здобуття наукового ступеня доктора філософії
orcid.org/0000-0002-6957-7647
e-mail: tuitinnik@meta.ua

Стаття присвячена дослідженню найпоширенішої слідчої (розшукової) дії – допиту, яка служить основним засобом отримання інформації про злочинну організацію, що вчиняє легалізацію майна. Таке джерело інформації дозволяє слідчому та суду отримати найповніше уявлення про подію кримінального правопорушення, про всі елементи його складу, включаючи і такі важко встановлювані, як мотив, мета та причини вчинення злочину.

Предметом допиту є коло обставин, визначених межами доказування, що з'ясовуються під час допиту, у провадженнях про кримінальні правопорушення, що вчинені організованою групою (злочинною організацією), особливості предмета допиту полягають саме у встановленні тих даних, які відносяться до групового суб'єкта злочину, групових дій, даних, що дозволяють не лише констатувати факт скоєння кримінального правопорушення групою, а й отримати про неї максимально повне уявлення, індивідуалізувати роль та провину кожного з її учасників.

Особливість допиту в провадженнях про легалізацію (відмивання) майна, що вчинено організованою групою (злочинною організацією) визначається механізмом злочинної діяльності, який характеризується наявністю предикатного та супутніх кримінальних правопорушень, що вимагає від слідчого комплексної підготовки до допиту, формулювання постановочних питань; допитуваними часто є особи, які мають професійну економічну освіту та обізнаність в сфері бухгалтерського обліку, оподаткування, банківської справи, інформаційних технологій та невідповідності слідчого одразу стає поміченою через поверхневий характер запитань; метою допиту перш за все є з'ясування загальної схеми здійснення операції з легалізації майна.

Також у статті виокремлюються групи свідків, які підлягають доказуванню в провадженнях про кримінальні правопорушення щодо легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, учиненого організованою групою (злочинною організацією).

Ключові слова: допит, доказування, злочинна організація, криміналістична тактика, легалізація (відмивання) майна, підозрюваний, свідок, тактичний прийом.

The article is devoted to the study of the most common investigative (detective) actions – interrogation, which serves as the main means of obtaining information about a criminal organization that commits property legalization. Such a source of information allows the investigator and the court to get the most complete picture of the event of a criminal offense, of all elements of its composition, including those that are difficult to establish, such as the motive, purpose and reasons for committing the crime.

The subject of the interrogation is a circle of circumstances determined by the limits of evidence, which are clarified during the interrogation, in the proceedings about criminal offenses committed by an organized group (criminal organization), the peculiarities of the subject of the interrogation consist in establishing those data that relate to the group subject crime, group actions, data that allow not only to establish the fact of committing a criminal offense by a group, but also to get the most complete picture of it, to individualize the role and guilt of each of its participants.

The peculiarity of the interrogation in the proceedings on the legalization (laundering) of property committed by an organized group (criminal organization) is determined by the mechanism of criminal activity, which is characterized by the presence of predicate and accompanying criminal offenses, which requires the investigator to comprehensively prepare for the interrogation, formulating questions; interrogators are often persons who have a professional economic education and knowledge in the field of accounting, taxation, banking, information technology, and the unpreparedness of the investigator is immediately noticed due to the superficial nature of the questions; the purpose of the interrogation, first of all, is to clarify the general scheme of the operation of property legalization.

The article also singles out the groups of witnesses that are subject to proof in proceedings on criminal offenses related to legalization (laundering) of property obtained by criminal means, committed by an organized group (criminal organization).

Key words: interrogation, proof, criminal organization, forensic tactics, legalization (laundering) of property, suspect, witness, tactical technique.

За оцінками науковців і практиків, допит є основним прЗа оцінками науковців і практиків, допит є основним процесуальним засобом отримання показань, що мають значення для розслідування, при цьому найскладніша та найвідповідальніша, адже потребує не лише навиків спілкування й визначення кола важливих питань, а й вміння налагоджувати психологічний контакт, здійснювати оперативний аналіз отриманої інформації та використовувати різні тактичні прийоми проведення даної слідчої (розшукової) дії. Дослідженням питань процесуальних особливостей проведення допиту, криміналістичної тактики його проведення займалися такі знані українські науковці, як В.І. Василичук, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, В.Я. Горбачевський, А.В. Іщенко, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'яничков, О.І. Мотлях, Д.Й. Нікофорчук, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, О.В. Таран,

В.В. Топчій, Л.Д. Удалова, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та ін.

Однак, питання розробки послідовності проведення допиту та тактики отримання високо інформативних показань, подолання ймовірності надання підозрюваним (обвинуваченим) неправдивих показань та інших психологічних бар'єрів залишається відкритим та потребує додаткового дослідження.

Зважаючи, що усна інформація, отримана під час допиту має суттєве доказове значення практично для кожного кримінального правопорушення, із усього часу, виділеного слідчим на проведення слідчих (розшукових) дій, понад 80 % часу використовується на проведення того чи іншого виду допиту. Важливо, надавати дослідженню інформацію, яка міститься в документації щодо вчинених злочинних діянь – легалізації (відмивання) злочинного майна, що

відбивається у свідомості осіб, які набувають статус свідка, потерпілого, підозрюваного. Деякі особливості проведення допиту в провадженнях про легалізацію (відмивання) майна, одержаного внаслідок вчинення кримінального правопорушення групою осіб, раніше не розглядалися у спеціальній юридичній літературі [1, с. 16], тому це питання не можна вважати дослідженим і вичерпним.

Проаналізувавши практику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених групою осіб, стає зрозуміло, що велика кількість допитів, проведених у рамках розслідування кримінального провадження, далеко не завжди сприяє високій інформативності цієї слідчої (розшукової) дії як джерела доказової інформації щодо обставин легалізації (відмивання) злочинного майна.

У кримінальних провадженнях щодо легалізації майна, учиненого організованою групою (злочинною організацією) проходять різні групи свідків, які є носіями неоднорідної за обсягом та змістом вербальної інформації, що відбиває ті чи інші факти, значущі для доведення одночасно як предикатного злочину, так і власне легалізації (відмивання) злочинного майна:

- посадові особи державних органів, уповноважені приймати юридично значущі рішення (наприклад, судді, державні реєстратори, нотаріуси);

- особи, які здійснюють допоміжні або технічні функції державних органів (наприклад, секретар судового засідання, помічники нотаріусів, діловоди, технічний персонал тощо.);

- співробітники різних організацій, які здійснюють господарську та іншу дозволена законом діяльність та виступили як сумлінні учасники угоди з суб'єктами, причетними до легалізації (відмивання) майна (наприклад, співробітники ріелторських організацій) підприємств, якими здійснювалися угоди з імітації правомірності знаходження у віданні певних суб'єктів нерухомості, до якої вони отримали доступ у результаті вчинення кримінального правопорушення;

- співробітники організацій, яким під виглядом легальної економічної діяльності збувалися майно та інші матеріальні цінності, одержані злочинним шляхом, або у яких купувалися матеріальні цінності за кошти, отримані винними внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

- співробітники банків та інших фінансових установ, через які здійснювалися фінансові операції з імітації правомірної цивільно-правової угоди;

- особи, які виконують допоміжні або технічні функції комерційних чи інших організаціях, які були учасниками угод, предметом яких було легалізоване майно;

- випадкові очевидці окремих етапів діяльності з легалізації майна, отриманого в результаті вчинення кримінального правопорушення;

- випадкові очевидці окремих етапів здійснення предикатного злочину, що вказують на ознаки легалізації, як на дії щодо приховання предикатного злочину;

- посадові особи правоохоронних та інших державних органів, які виявили ознаки легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією (спільнотою), або затримали суб'єктів злочинів [3, с. 187].

Предмет допиту цих осіб має специфічні особливості, зумовлені сприйнятою ними інформацією, що стосується розслідування. Узагальнений перелік обставин, пов'язаних із розслідуванням кримінальним правопорушенням, на наш погляд, є наступним:

- місце роботи, посада, службові обов'язки (що прямо або опосередковано мають відношення до встановлених обставин, що підлягають доказуванню);

- чи знайомий із суб'єктами легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією (спільнотою),

або іншими конкретними особами, які становлять інтерес для розслідування, у яких відносинах перебуває, за яких обставин познайомився, хто став ініціатором контакту, якщо не знайомий, то за яких обставин його сприймав, за якими ознаками запам'ятав, чи зможе впізнати;

- які службові (посада, місце роботи, організація, інтереси якої представляє цю особу тощо) або персональні (прізвище, ім'я, по батькові, інші персональні дані) обов'язки відомі допитуваному щодо особи, яка представляє інтерес для розслідування, з яких джерел вона йому відома: особисте повідомлення співрозмовника; повідомлення інших осіб; пред'явлення співрозмовником документів: а) які засвідчують особу; б) відображають фінансово-господарську діяльність; в) які засвідчують волевиявлення організації на представлення її інтересів цією особою (довіреність) тощо;

- де, коли, з якою тривалістю, за яких обставин відбулися контакти допитуваного із суб'єктами кримінального правопорушення (інші особи, які викликають слідчий інтерес), хто був їх ініціатором, що було предметом ділових обговорень;

- чи висловлював співрозмовник будь-які прохання, пропозиції, чи відповідали вони у повному обсязі законодавству та традиціям ділового обороту, якщо не відповідали взагалі чи були певною мірою незвичайні, в чому конкретно полягала їх своєрідність;

- якщо прохання чи пропозиція були пов'язані з будь-яким майном (грошовими коштами, іншими матеріальними цінностями), який їх розмір (сумарний і доданок, валюта, найменування, вид, асортимент та інші характеристики);

- яким чином відреагував допитуваний на пропозицію чи прохання співрозмовника, які мотиви визначили ті чи інші його дії чи рішення;

- які дії безпосередньо здійснювалися допитуваним, його співрозмовником та іншими присутніми особами в момент зустрічі або ділових переговорів;

- яке було ухвалено рішення за результатами звернення конкретної особи: чи була укладена угода, чи була прийнята інша його пропозиція (чи була послуга, що була предметом звернення певної особи), на яких умовах, якщо умови прийнятого рішення (укладеного договору, іншої угоди, державної чи іншої послуги тощо.) відрізнялися від тих, з якими звернулася особа та чому;

- хто, де, коли та яким чином підготував документацію, супроводжуючу укладену угоду (інше звернення чи послугу): безпосередньо на місці зустрічі або допитуваному принесли заздалегідь підготовлені документи, що містять обов'язкові реквізити зацікавленої сторони; чи вносилися протилежною стороною заперечення щодо змісту та реквізитів документів;

- яким чином, коли, в якому обсязі, за участю чи присутністю яких осіб та за яких інших обставин здійснився розрахунок між учасниками даних правовідносин (договору, іншої угоди, іншої послуги);

- чи були виконані зобов'язання щодо угоди чи іншої послуги обома сторонами, яким чином, силами якої із сторін, яким чином і в якому обсязі здійснювалися ті чи інші зобов'язання; чи виникали спірні чи конфліктні ситуації у процесі виконання зобов'язань, у зв'язку з чим, яким чином вирішувалися, якщо не були, то з ініціативи якої із сторін і з якої причини; чи було діями суб'єктів кримінального правопорушення (або інших осіб) завдано шкоди (характер та розміру, чим підтверджується) інтересам організації, представником якої є допитуваний;

- коли, де, яким чином були завершені правовідносини між суб'єктом злочину (іншою особою, що діяла на користь суб'єктів злочину).

Особливістю участі значної категорії свідків у провадженнях аналізованої категорії злочинів є їх належність до державних органів, наділених приймати юридично

значущі рішення, що впливають на «долю» майна, що піддається винними процесу легалізації. Наприклад, у кримінальних провадженнях про злочини, у яких елементом легалізації був режим судового розгляду цивільно-правових спорів про визнання права власності, а також про стягнення з відповідача грошових коштів, як свідки у кримінальному провадженні проходили судді, які головують на даних судових засіданнях та приймають рішення у порядку цивільного судочинства [2, с. 5-6].

Очевидно, що такі ситуації мають ризик стати конфліктними, оскільки обумовлюють потребу судді як суб'єкта, наділеного правом приймати юридично значущі рішення, особливим правовим статусом, одночасно піддатися допиту як свідок на етапі досудового слідства у межах кримінального судочинства.

Вважаємо, що для заповнення прогалин і недоліків у допитах необхідно більше активно звертатися до потенціалу криміналістичної тактики у сфері проведення допиту потенційно сумнівних суб'єктів, не готових на момент допиту самостійно згадати всі події за їх участю чи присутністю, через природного забування. Арсенал криміналістичної тактики дозволяє відновити в пам'яті багато подій, що здавались забутими. Але при цьому не слід здійснювати дії навідного характеру, за своєю сутністю ідентичні забороненим навідним питанням, у тому числі у вигляді передчасного надання документальної інформації. Слідчому доцільно, у межах підготовки до допиту таких осіб вивчити заздалегідь вилучені під час обшуку, огляду або інших слідчих (розшукових) дій, процесуальних документів, що відображають обставини прийняття ними юридично значущого рішення, з метою формування додаткових уточнюючих питань.

Можна виділити типи свідків у провадженнях про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом: 1) особи, які не є співучасниками легалізації (відмивання) майна, хоча й брали участь у вчиненні предикатних кримінальних правопорушень. У такої категорії свідків можна з'ясувати обставини одержання майна та передачі його безпосередньо легалізатору, характер стосунків з легалізатором, умови за яких планується здійснювати легалізацію, а також ступінь його обізнаності щодо злочинного походження предмета злочину; 2) особи, які хоча й брали участь в легалізації майна, але не усвідомлювали злочинну природу походження майна, наприклад, працівники банківських установ, через які здійснювалися операції по легалізації – про характер здійснення операцій, рух на банківських рахунках, сумнівні фінансові операції; нотаріуси, ріелтори, адвокати, представники юридичних фірм, аудиторів – про обставини здійснення операцій (оформлення договорів купівлі-продажу, управління грошима, рахунками або цінними паперами тощо) та осіб, які брали в них участь; працівники органів державної влади; працівники митних органів – про оформлення митних декларацій щодо виконання зовнішньоекономічних операцій; працівники контролюючих органів – про обставини виявлення сумнівних фінансових операцій, вчинених правочинів; посадові особи суб'єктів

господарювання; підставні особи, які фігурують як засновники, керівники, працівники фіктивних фірм; 3) особи, які володіють інформацією щодо обставин легалізації (відмивання) майна та суб'єктів легалізації; 4) особи, які володіють фаховими знаннями, необхідними для виявлення та розслідування легалізації (відмивання) майна – про характер сумнівних фінансових операцій, специфіки схем відмивання майна тощо.

Особливе значення мають допити як свідків саме профільних фахівців для одержання довідкової інформації (наприклад, про порядок здійснення фінансової операції, розподіл посадових обов'язків серед персоналу підприємства, особливості технологічних процесів тощо), а також про обставини, пов'язані з їх участю у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій.

Досить часто під час вчинення таких кримінальних правопорушень на різних етапах злочинної діяльності залучаються підставні особи, у якості фіктивних власників, директорів, акціонерів, інших службових осіб, які за винагороду надають свої документи для реєстрації юридичних осіб або наймаються на роботу в організації, що мають ознаки фіктивності.

У якості таких виконавців організатори кримінального правопорушення, як правило, підбирають представників малозабезпечених верств населення (пенсіонерів, інвалідів, безробітних, студентів, іноземців); осіб, які не мають певного місця проживання, ведуть аморальний спосіб життя, раніше засуджених до позбавлення волі, хронічних алкоголіків чи наркоманів. Не гребують і використовувати документи померлої особи або вносити дані до підроблених документів.

Висновки. Отже, у слідчого при підготовці до допиту свідка виникає кілька труднощів, о потребують завчасного вирішення: проблеми виклику та явки осіб, яких потрібно допитати у якості свідків; вплив на допитуваних зацікавленими особами; ймовірність відмови свідка від показань на завершальному етапі досудового розслідування або під час судового розгляду.

Саме тому на об'єктивність показань свідка впливають емоційно-психологічні фактори, такі як вплив з боку підозрюваних (обвинувачених) або їх представників шляхом використання погроз, шантажу, підкупу, службової чи матеріальної залежності тощо; побоювання з боку свідка щодо суспільної думки та реакції оточуючих на його участь в досудовому розслідуванні (наприклад, «що скажуть люди», «як відреагують на роботі на виклик»); недовіра допитуваного в справедливості судової системи та марність дачі правдивих показань.

Відповідно, головним тактичним завданням слідчого під час допиту свідка є ретельне вивчення допитуваного, його стилю життя, зв'язків, обізнаності та емоційного стану, встановлення психологічного контакту. Надзвичайно важливим є максимальна деталізація показань і оперативна їх перевірка шляхом проведення інших слідчих (розшукових) дій (одночасного допиту двох і більше раніше допитаних осіб, огляду, обшуку), використання спеціальних знань та застосування технічних засобів фіксації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту : навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник», 1997. 64 с.
2. Колесник І. А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 9 с.
3. Чернявський С.С. Особливості допиту свідків та підозрюваних (обвинувачених) під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2004. № 5. С. 186–195.